

ТЕМА. Закономірності психічного розвитку дитини

ПЛАН.

1. Психічний розвиток дитини та його закономірності.
2. Фактори психічного розвитку дитини.
3. Вік. Вікова періодизація психічного розвитку людини

ЛІТЕРАТУРА.

Основна

1. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. С. 34-65.
2. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 22-70

Додаткова

3. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2007. С. 26-29
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 54-56.

1. Психічний розвиток, його основні закономірності

- › **Психічний розвиток** - процес кількісних та якісних змін, що відбуваються в психіці дитини у ході діяльності та спілкування дитини.
- › **Психічний розвиток** – становлення дитини як суб'єкта життєдіяльності, соціальної істоти, спроможної бережливо ставитися до природи, людей, які її оточують, до себе, предметного світу, витворів мистецтва

Закономірності психічного розвитку дитини

1. **Нерівномірність**: хвилеподібний характер окремих психічних процесів.

Для кожної психічної властивості є специфічний період, коли вона розвивається найбільш інтенсивно. Потім темп розвитку знижується.

2. **Асинхронність** (розбіжність в часі), **гетерохронність** (несвоечасність): різні психічні функції мають різні сензитивні періоди і за тривалістю, і за віком їх настання.

3. Стадіальність: етапи розвитку мають певну послідовність і взаємозв'язані.

- › Кожна стадія має свою цінність. Новий етап виникає на основі попереднього і вносить свої неповторні риси у психіку дитини.
- › Максимальне розкриття всіх можливостей віку для психічного розвитку дитини О. В. Запорожець назвав **ампліфікацією**.

4. Диференціація та інтеграція психічних процесів і властивостей. Диференціація означає послідовне ускладнення психіки шляхом накопичення новоутворень. Так, після народження найбільш розвиненим психічним процесом є *відчуття*, на його основі виникає *сприймання*, потім *пам'ять*, згодом — *наочно-дійове мислення* і *уява*.

- › Розвиток волі призводить появи довільної уваги, пам'яті, керівництву емоцій.

5. Зміна співвідношення детермінант психічного розвитку.

З віком дитини змінюється співвідношення біологічних і соціальних факторів психічного розвитку. Важливу роль відіграє соціальний фактор (мікро, макро, мезосередовище – демографічні особливості, пізніше досвід через засвоюється через активність і діяльність). У шкільному віці робота ускладнюється.

6. Пластичність – здатність психіки до змін, яка з віком знижується.

У 2-3 роки дитина легко оволодіває іноземною мовою, в шкільному віці. Компенсація одних недоліків властивостей, компенсується іншими (напр. зір).

Фактори формування особистості

Біологізаторська концепція (представниками цієї концепції були: С. Г. Холл, Д. Селлі, Ш. Бюзер, Д. Мейлі)

- › Людина природна істота.
- › Усі психічні особливості людини є вродженими.
- › Зміна періодів розвитку, виникнення психічних процесів, властивостей, якостей обумовлені спадково.
- › Психічний розвиток – дозрівання спадкових структур (здібності, інтереси, характер людини, духовні властивості), які успадковує дитина.
- › Виховання може лише прискорити або загальмувати процес природного розвитку.

Соціологізаторська концепція (представники цієї концепції З. Зазо, Е. Шпрангер, В. Вундт).

Ще в ХІХ ст. Джон Локк визначав, що дитина від народження «чиста воскова дощечка», від того хто введе на ній перші слова – залежить якою їй бути.

Французький філософ Клод Анрі Гельвецій всі люди народжуються з однаковими природними даними. Отже, середовище є визначальним чинником, його вплив практично не оборотний. Виховання лише покликано коректувати характер впливу середовища.

На сучасному етапі поширена теорія конвергенції (зближення, поєднання) біологічних та соціальних факторів

Сучасні психологи Петро Якович Гальперін, Данііл Борисович Ельконін, Василь Васильович Давидов, Сергій Леонідович Рубінштейн, Лев Семенович Виготський стверджують, що людину народжує природа, а розвиває, формує суспільство. Психіка розвивається в процесі **навчання, виховання** і залежить від **соціальних умов життя та спадковості**. Л.С. Виготський: «Особистістю не народжуються, особистістю стають».

Біологічні фактори.

Спадковість - відтворення у нащадків біологічної подібності з батьками. Спочатку при народженні дитини в неї повинна сформуватись біологічна основа — *індивідні задатки*. (будова тіла, нервової системи, мозок, органи чуття).

- › Лише на основі суто людської структури та функцій мозку можливе формування особистості. Жодна тварина не спроможна розвинути до цього рівня через недосконалість своєї мозкової тканини.
- › По-друге, ця мозкова тканина у індивіда повинна бути в здоровому стані. Якщо народившись, дитина має *серйозні вади головного мозку*, то не зможе стати особистістю (наприклад, діти з олігофренією (вродженою розумовою відсталістю) не стають повноцінними особистостями).

Загальнолюдські властивості:

- високоорганізований мозок, нервову систему;
- задатки до мовлення;
- мислення тощо.

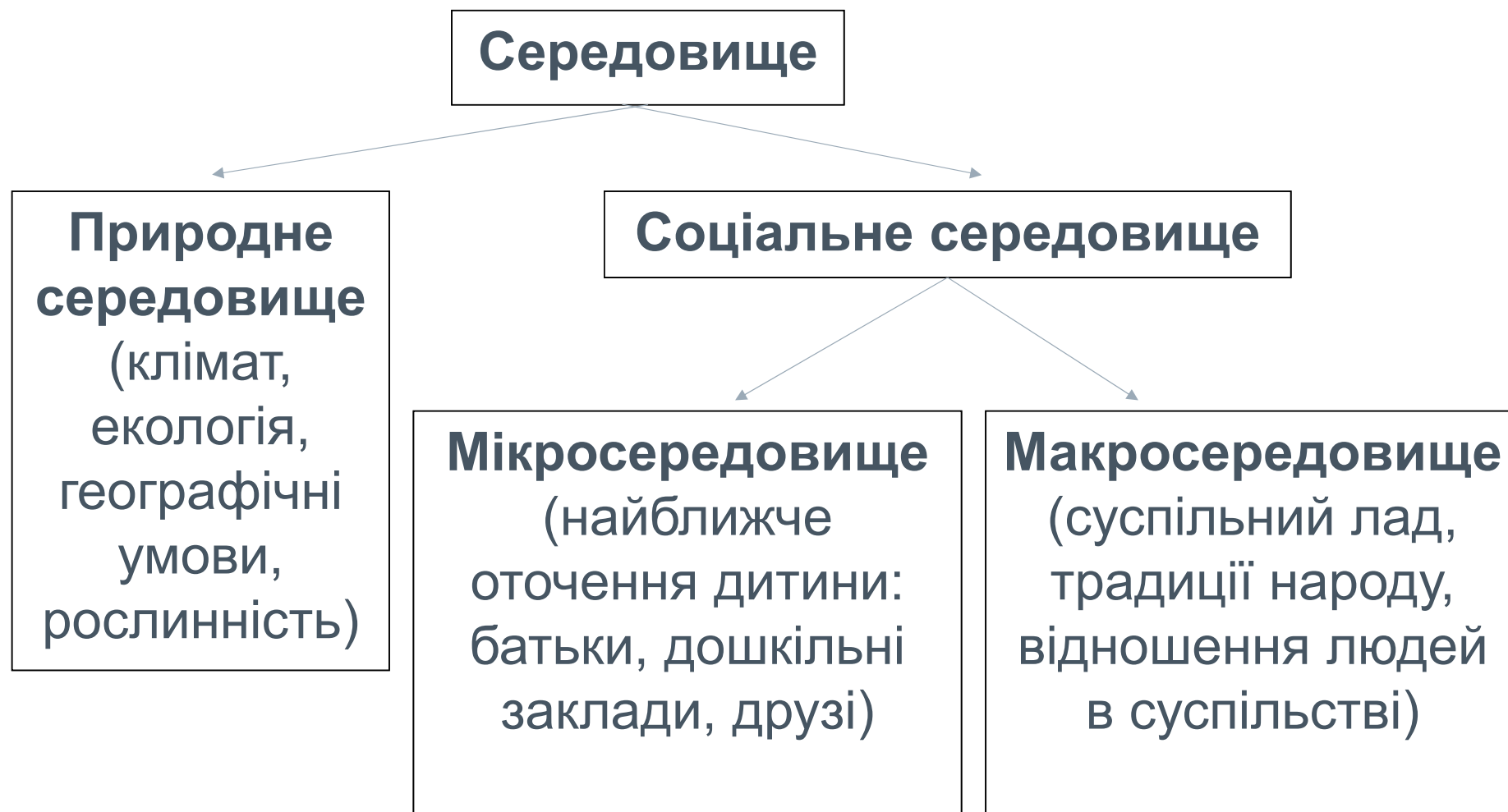
Спадкові якості:

- тип нервової системи;
- особливості будови аналізаторів, окремих ділянок кори головного мозку;
- співвідношення I та II сигнальних систем;
- задатки до окремих видів діяльності - це анатомо-фізіологічні, функціональні особливості людини.
- Носіями спадковості є ГЕНИ /40 – 80 тисяч/, але це не стійкі ознаки, а можуть претерпіти мутації. **Мутаціями** можна пояснити схильність до захворювань /психічних/, дальтонізм, "вовчу пащу", тілесні аномалії та ін.

Вродженість. Умови внутріутробного розвитку та пологові травми (шкідливі звички, стресові стани у вагітній матері позначаються на новонародженій дитині).

Вплив середовища на формування особистості дитини

Камала і Амала, Індія, 1920 р.

π

Хлопчик-шимпанзе, Нігерія, 1996 р.

Суджіт Кумар, Фіджі, 1978

Госпіталізм – глибока психічна і фізична відсталість, яка виникає в перші роки життя дитини внаслідок дефіциту виховання.

Українська дівчинка-собака Оксана Малая, 1992

Ведучим фактором розвитку особистості є виховання, бо це факт - цілеспрямованого формування особистості.

- › Виховання спеціально займається формуванням ведучих якостей особистості, світогляду, переконань, звичок поведінки.
- › Виховання здатне впливати на середовище, організувати сприятливе середовище.
- › Виховання здатне програмувати якості особистості та формувати ті якості, які проявляться в майбутньому.

Роль навчання в психічному розвитку дитини

- › **Навчання** – процес засвоєння дитиною знань, оволодіння вміннями і навичками, формування культури пізнання, створення фонду може.
- › Навчання повинно забігати вперед і вести за собою розвиток.
- › Навчання тільки тоді добре, коли є розвиваючим, створює зону найближчого розвитку, враховує індивідуальність дитини (За Л. С. Виготським)
- › **Розвиваюче навчання** – навчання, спрямоване на розвиток пізнавальних можливостей дитини (мислення, уяви, пам'яті тощо)
- › **Зона найближчого розвитку** – різниця між тим, що дитина може виконати сама, і тим, що виконує з допомогою інших.

Враховувати **зону актуального розвитку** (Що дитина знає, вміє, реально до моменту навчання) і **зону потенційного розвитку** (що може пізнати, чому навчитися).

Різниця між **ЗПР** та **ЗАР** є **ЗНР**.

Рушійними силами психічного розвитку є боротьба протиріч, які виникають і долаються в процесі навчання і виховання.

- між рівнем розвитку можливостей дитини і вимогами суспільного середовища (дорослих до дитини) /напр. мовлення дитини/;
- між рівнем можливостей дитини і новими її потребами, які проявляються через допитливість /що? чому? для чого?/
- між новими завданнями і звичними для дитини способами мислення і поведінки

Вік - це конкретний відносно обмежений в часі ступінь психічного розвитку (хронологічний, біологічний, соціальний і психологічний вік).

- › Л. С. Виготський дає таке визначення психологічного віку: «Новий тип будови особистості й її діяльності, ті психічні й соціальні зміни, які вперше виникають на даному віковому етапі і які у найголовнішому і основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її зовнішнє і внутрішнє життя, весь хід її розвитку в даний період».

Найбільш відомі періодизації психічного розвитку дитини запропоновані:

- › Р. Заззо – відповідно ступеням виховання і навчання;
- › З. П. Блонський – за станом зубів;
- › Н. Поліцин – за зміною суспільної спрямованості особистості;
- › Л. С. Виготський – на основі комплексних особистісних новоутворень;
- › Ш. Бюлер – за структурою життєвого шляху;
- › Е. Еріксон – за розгортанням закладених у зародковому періоді програм – епігенезом;
- › Л. І. Божович – за соціальною ситуацією розвитку і новоутвореннями.

Характеристики кожної стадії психічного розвитку – вікового періоду (за Л.С. Виготським):

- › **Соціальна ситуація розвитку** - співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки особистості (Л. С. Виготський). Наприклад, як дитина ставиться до дорослих, які вимоги дорослих до дитини.
- › **Вікові новоутворення** – надбання у психіці, які дозволять перейти до нової стадії.
- › **Провідна діяльність** – діяльність, в якій формуються основні новоутворення в психіці.

Провідна діяльність - це діяльність, яка на певному віковому етапі обумовлює основні, найважливіші зміни в психіці.

ВІК	ПРОВІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ
0-1	Безпосереднє спілкування з дорослими
1-3	Предметно-маніпуляційні рухи
3-6	Сюжетно - рольова гра
6-11	Навчання
11-15	Особисте спілкування в процесі навчання
17-22	Професійне навчання

Назва вікового відрізка	Тривалість
1	2
Епоха дитинства	
1. Пренатальний період	зачаття – народження
2. Немовлячий період Фаза новонародженості	народження – 1 рік народження – один-два місяці
3. Ранній (переддошкільний) період	1 – 3 роки
4. Дошкільний період	3 – 6 років
5. Молодший шкільний період	6 – 10 (11) років
Епоха дорослішання	
6. Підлітковий період Фаза молодших підлітків Фаза старших підлітків	10 (11) – 15 років 10 (11) – 13 років 13 – 15 років
7. Юнацький період Фаза ранньої юності Фаза власної юності	15 – 21 рік 15 – 18 років 18 – 21 рік
Епоха дорослості	
8. Ранній дорослий період	21 – 40 років
9. Середній дорослий період	40 – 60 років
10. Пізній дорослий період	60 років – до смерті

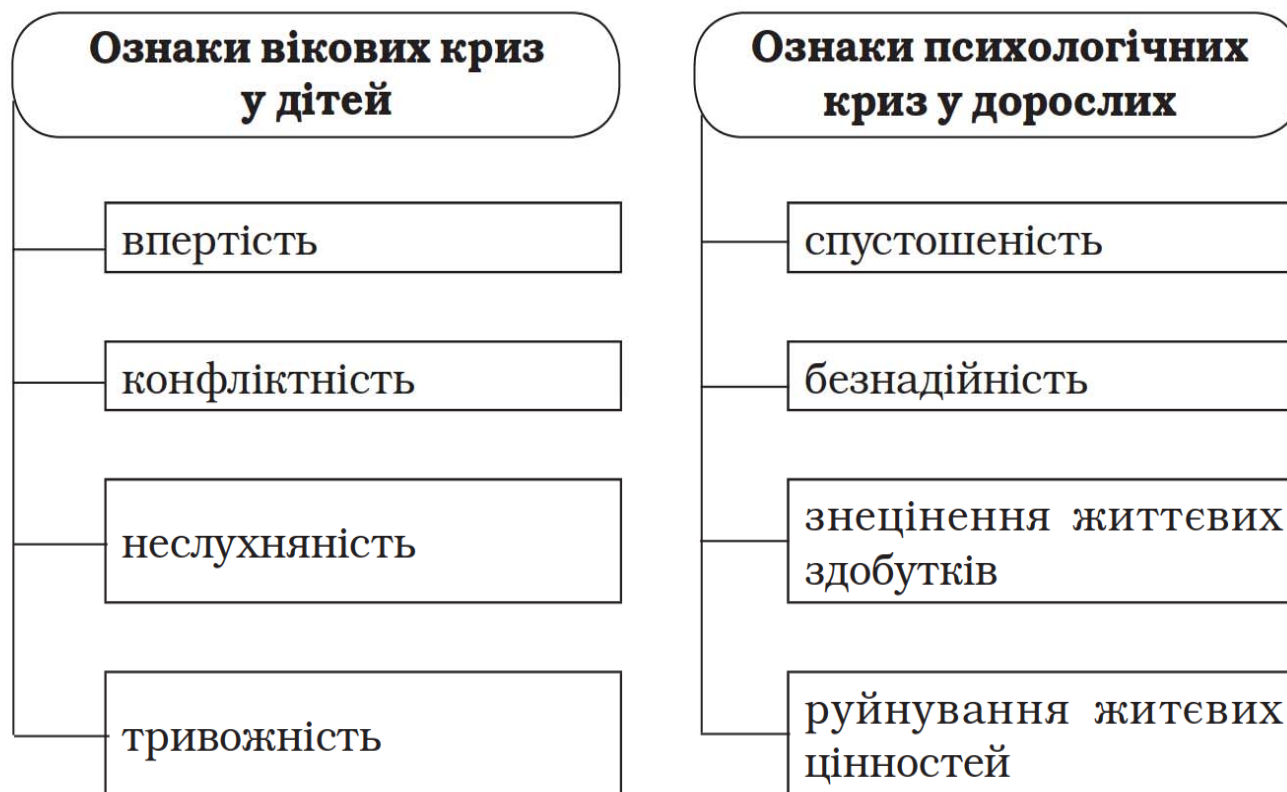
Характеристика вікових періодів психічного та особистісного розвитку дитини

Вікові періоди	Соціальна ситуація	Провідна діяльність	Новоутворення	
			У структурі особистості	У психічних процесах
Немовлячий вік: до 1 року	всі потреби дитини задовольняє дорослий, повна залежність	безпосередньо емоційне спілкування з дорослими	потреба в спілкуванні з іншими, емоційне ставлення до них	перцептивні дії (сприймання), хапання, сенсомоторні дії
Ранній вік: 1–3 років	Співпраця дитини з дорослими в оволодінні побутовими предметами	Предметно-маніпулятивна гра	мовлення і свідомість	наочно-дієве мислення, сприймання
Дошкільний вік: 3–7 років	Вимоги дорослих пов'язані зі вступом до школи	Сюжетно-рольова гра	Підпорядкування мотивів, етичні норми, прагнення до суспільно-значущої діяльності	елементи довірливої поведінки
Молодший шкільний вік: 7–11 років	Вступ до школи, розширення кола спілкування дитини, вимоги дорослих пов'язані з навчанням	навчальна діяльність	сприймання і виконання навчальної діяльності як суспільно-значущої; пізнавальні інтереси, норми взаємин	Теоретичне мислення, рефлексія, внутрішній план діяльності

<p>Підлітко- вий (мо- лодший підлітко- вий): 11–14 ро- ків</p>	<p>Обмеження до- рослим прагнен- ня дитини до са- мостійності, ба- жання спілкува- тися з ровесни- ками, суспільні обов'язки, по- вноліття</p>	<p>і н т и м н о - особистісне спілкування</p>	<p>Почуття до- рослості. Інтерес до проблем сві- тогляду, власної особистості, до статусу в сусп- ільстві. Плани на майбутнє</p>	<p>Самостійний аналіз соці- альних явищ</p>
--	--	--	--	---

<p>Ранній юнацький (старший підлітко- вий): 14–18 ро- ків</p>	<p>Професійна під- готовка, полі- тичні, юридичні права, як у до- рослих.</p>	<p>Навчально- професійна</p>	<p>Відповідаль- ність, само-ді- яльність, реаль- не уявлення про майбутнє, го- товність до про- фесійного са- мовизначення</p>	<p>Професійне спрямуван- ня в пізна- вальних ін- тересах</p>
---	---	----------------------------------	--	--

Вікові кризи – періоди різких змін, які характеризуються затримкою в розвитку, яка супроводжується депресивним станом, проблемами внутрішнього (особистісного) та зовнішнього (міжособистісного) характеру, які важко вирішуються.

Межа віку	Характер віку	Назва віку
0-2 місяці	критичний	криза новонародженості
2 м. - 1 рік	стабільний	вік немовляти
1 рік	критичний	криза одного року
1-3 роки	стабільний	раннє дитинство
3 роки	критичний	криза трьох років
3- 6 років	стабільний	дошкільний вік
7 років	критичний	криза семи років
7-8-12 років	стабільний	молодший шкільний вік
13 років	критичний	криза 13-ти років
14-17 років	стабільний	пубертанний вік (вік статевого дозрівання)
17 років	критичний	криза 17-ти років

Сензитивний період розвитку – період найбільш сприятливий для розвитку певних властивостей психіки і психічних процесів. Це пов'язано з психофізичною готовністю для розвитку саме цієї функції.

- **ранній вік (1-3 роки)** – сензитивний для розвитку мовлення;
- **дошкільний вік (4-5 роки)** – сензитивний для розвитку складних рухів;
- **дошкільний вік (4-6 роки)** – сензитивний для формування характеру;
- **дошкільний період** – для розвитку пам'яті;
- **молодший шкільний** – мислення;
- **старший дошкільний (4-7 роки)** – сензитивний для початку навчання;
- **старший дошкільний (4-6 роки) і молодший шкільний вік** – сензитивний період для оволодіння читанням

АКСЕЛЕРАЦІЇ - прискорений психіко-фізичний розвиток

- › Фізична акселерація /виявлена в 70 -х роках/проявлялась у дітей в надмірній вазі та росту тіла порівняно з віком. Це пояснювалось вживанням надмірної їжі тваринного походження /м'ясо, молоко/ а тварини вживали біостимулятори росту. Отже, ці біодобавки, потрапляють в організм дитини і сприяють ожирінню, збільшенню росту. Медики забили тривогу щодо цього явища.
- › Психічна АКСЕЛЕРАЦІЯ, яка проявляється тому, що діти стали "розумніше", допитливіші. Це пояснюється потоком інформації, яку отримує дитина в ранні роки. Явище акселерації не стабільне в суспільстві і залежить часто від екологічних та соціальних умов життя.

Індивідуально-психологічні відмінності дітей – особливості психічних процесів, станів, властивостей, які розрізняють людей між собою (темп розвитку, інтереси, риси характеру, здібності тощо).

- Діти з нормальним розумовим розвитком.
- Діти з випереджувальним розумовим розвитком.
- Діти з затримкою розумового розвитку (ураження або недорозвиток органів чуття, тривала хвороба, педагогічна занедбаність, іншомовне середовище тощо)
- Діти з розумовою відсталістю (олгіофрени) – пошкодження головного мозку через недорозвиток, хвороби, удар та ін.